

CHIPUL VOIEVODULUI ȘTEFAN ÎN DRAMATURGIA ROMÂNĂ

Arcadiu Ștefănescu Nour

În dezbaterea temei pentru astăzi, mi s-a părut absolut necesară precizarea - de la bun început - a faptului că dramaturgia românească; indiferent de căile pe care le-a parcurs de-a lungul timpului, a fost o dramaturgie de evocare istorică. Voi susține această aserție cu riscul, poate, a vă plictisi, pomenind lucruri îndeobște cunoscute. Primul text dramatic care ni s-a păstrat până astăzi este "Occisio Gregori vodae in Moldavia" text al cărui autor a rămas necunoscut și care a fost scris, probabil, în preajma anilor 1777 - 1780 în Transilvania. De asemenea, pentru așa o argumentare suplimentară a temei propuse, doresc a menționa că și primul text tradus din dramaturgia universală a fost efectuat tot din tematica istorică și tot în jurul anilor 1780 - 1783. Piesa se numea "Artaxeru", iar autorul sau scriitorul era italianul Metastasio. Și în acest caz, autorul traducerii a rămas anonim. O ultimă argumentație este și aceea că primul spectacol de teatru cu o piesă originală a fost evocarea istorică "Petru Rareș" la Iași în data de 8 aprilie 1837, autorul fiind cunoscutul scriitor Gh. Asachi.

Revenind acum la tema propusă: "Ștefan cel Mare" în dramaturgia română, vom semnala dintr-un bun început că figura domnitorului moldovean apare cu o frecvență impresionantă în operele scriitorilor noștri.

Din nefericire, din numeroasele texte dramatice a primei jumătăți de veac XIX, prea puține au ajuns, măcar parțial, până la noi.

Iată evoluția acestor texte în lungul istoriei dramaturgiei române:

- La 10-XI- 1834 pe scena Teatrului de Varietăți din Iași se va reprezenta "micul vodevil într-o facire", "Serbare ostășească", subintitulat "piesă de teatru Ștefan Vodă", și conține o intenționată evocare istorică, prima glorificare a lui Ștefan cel Mare în literatura noastră dramatică.¹ Personajele fiind, în afara unui grup de soldați sub comanda subofițerului Stan, Ștefan cel Mare cu Hatmanul Arbore ce apar în scenă sub formă de duhuri.²

- Patru ani mai târziu, în 1838; la Botoșani, se va prezenta tabloul alegoric, "Ștefan cel Mare", presupus a fi realizat după o idee de Gh. Asachi. Cunoscutul istoric al teatrului românesc - ne referim la Ioan Massoff - avea să consenuneze despre această lucrare următoarele:

"La Botoșani, Costache Caragiale s-a unit cu un Nicolini, directorul școlii, cu care a format o "trupă de actori moldoveni". După câteva spectacole izolate s-a dat o serie de reprezentații în abonament, jucându-se între altele, "Ștefan cel Mare" de Gh. Asachi, etc.,"³ sau, mai departe, același Ioan Massoff avea să scrie: "Din repertoriul original s-au reprezentat "O soare la mahala" sau "Amestec de dorințe" de Costache Caragiale care a constituit un spectacol împreună cu un tablou alegoric "Ștefan cel Mare", după o idee a lui Asachi, tablou precedat de apariția celor patru anotimpuri, înfățișate de fete în costume naționale."⁴

Nu vom putea analiza acum, în detaliu, toate lucrările care vorbesc de personalitatea urieșească a voievozului. Nici spațiul, nici timpul nu ne permite aceasta, totuși, nu ne putem opri a cita titlurile textelor care s-au scris despre aceasta menționându-se, acolo unde va fi cazul, data absolută a premierei și după caz, interoretul ce a dat viață rolului.

Deci, în scurt, să trecem în revistă textele dramatice respective:

- Matei Millo - "Ștefan cel Mare", dramă în 5 acte, prezentată de teatrul ieșean în stagiunea 1857 - 1858.

- Iorgu Caragiale - "Umbra lui Ștefan cel Mare și a lui Mihai", premieră pe data de 3 dec. 1859 la Teatrul Național, Iași. Menționăm că piesa, șapte ani mai târziu (1866) va fi reluată la "Teatrul de vodevil român" sub conducerea lui Iorgu Caragiale însuși, sub titlul "Umbra lui Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare"

- Nicolai Istrati - "Răzbelul lui Ștefan cel Mare", piesă istorică reprezentată în vara lui 1865 la Teatrul Orășenesc de trupa Tardini - Vlădescu.

- Despre "Voichița de Romania" a aceluiasi neobosit Gh. Asachi, publicată inițial la Iași în 1863, prezentă pe scena teatrului ieșean în 1866, vom spicui, totuși cu îngăduința d-voastră, acest final rostit de însuși Ștefan:

"Interesul de stat care a fost unit pe inamic, azi se preface în adevărat amor patriotic Român. Armele Moldovei înving pe inamici trufași, dar respectă pe neputincioși și inocenți. De acum Vlad sperjurul și aliat al paganilor, învins, cată a sa scăpare fugind spre Dunăre, și lăsând țara sa fără domn. Dreptul războiului mă face Domn al Țării Muntene, dar eu o las în soarta care 13 secolii au consființit-o și în locul lui Vlad întâresc acolo pe Basarab. Din odoarele ce-mi prezentați spre răscumpărare aleg pe cel mai prețios. (întinde mâna la Voichița) Dumnezeu mi-a luat o soție. Dumnezeu mi-a dăruit azi o doua. Eraldii să publice în țară a mea alegere, bronzurile sfinte să anunțe solenela cununie, la care o duc în templele cele sfințite."

Acest text l-a făcut pe G. Călinescu să comenteze astfel:

"Voichița de Romania" e o dramă cu cântece, coruri, duete. Eroina este Voichița, fata lui Vlad al Munteniei. Vestind printr-un sihastru pe Ștefan cel Mare că Osman-aga a pus la cale asasinarea lui, merita a deveni soția lui. Acesta (Ștefan) ține un discurs ridicul."⁵

- V. Alecsandri va prezenta în premieră la data de 9 febr. 1875 la Brașov actul dramatic "Coroana lui Ștefan cel Mare"

- G. Ciupagea va pune în scenă la Teatrul Național din București, în stagiunea 1879 - 1880, drama națională în 4 acte "Amorul și patriotismul său Iudita Romană". În rolul lui Ștefan apărând actorul Ion Cristescu, actor cunoscut și apreciat de publicul bucureștean.

- Comedia lui Gh. Baronzzi - "Barba lui Ștefan cel Mare" care va fi prezentată în premieră în localitatea Ticvanul Mare - Oravița în anul 1881, se remarcă prin nota sa deosebită și îndrăznesc a mă opri asupra ei câteva clipe. Piesa își desfășoară acțiunea la București, în contemporaneitatea autorului, în casa prof. Joimartin. Acesta, împreună cu amicii săi Bemol, Jonat, Filiaș și Cumpenel, comentează două portrete diferite ale lui Ștefan. Unul din portrete are barbă, celălalt, nu! Discuția se va încheia prin apariția miraculoasă a voievodului însuși sub formă de umbră care va concluziona astfel:

"În rezel Romanul a purtat tot-d-auna spada în contra inemicilor săi, în timp de pace poartă adesea pana în contra fraților de același sânge cu dânsul și-și întrebuințează spiritul în intrigi, în pasiuni, în tot felul de rele ce ar putea să-și facă unii altora, și când nu fac aceasta, se ceartă pe barba mea... Lăsați descoperirea barbei mele acelora ce nu găsesc nimic mai bun de făcut".⁶

- Un alt text care promitea a fi interesant era cel semnat de Elie Baican și publicat

la Giurgiu în ziarul local "Plugarul român" și era o suită de scene intitulate generic "Dialogurile monarhilor din Țerile Române". Din păcate, nici măcar prestigioasa Bibliotecă a Academiei Române nu mai păstrează în fondurile sale scena dintre Tepeș și Ștefan. Poate că șansa ne va oferi cândva reafllarea numerelor de revistă și, odată cu aceasta, textul pierdut.

- În nr. II al publicației "Dochia" pe 1897, Adela Xenopol publica piesa într-un act "Ceă de pe urmă zi a lui Ștefan cel Mare", după cum...

- Fany Seculici, alias Bucura Dumbrava, ne-a lăsat un interesant manuscris al piesei sale scrise în limba germană "Die Mutter Ștefans's der Grosses" și datată 29 dec. 1899.

- Un an mai târziu va avea loc la Teatrul Național București premiera dramei în 5 acte în versuri "Olena, fiica lui Ștefan cel Mare" de Vasile Cosmovici.

- În cel de-al treilea an al secolului nostru Ludovic Dauș va reprezenta tot pe scena Naționalului bucureștean, piesa în 16 tablouri intitulată "Patru săbii", de fapt o prelucrare foarte liberă după o oarecare "Les quatre fils" de D'Aymon, având ca interpret al voievodului pe celebrul actor Ion Livescu, iar rolul Floricăi (Copila din flori) pe Maria Giurgea.

- Anul 1904, an al împlinirii a patru veacuri de la stingerea marelui voievod moldovean, avea să fie marcat cu reprezentarea a nu mai puțin de patru premiere teatrale. Prima dintre acestea având loc chiar la 4 iunie, reprezentându-se în parcul din Baia, actorii fiind elevii Școlii primare nr. 1 din Fălticeni. Piesa, intitulându-se simplu "Ștefan cel Mare" aparținând unui obscur Serafim Ionescu reprezenta luptele voievodului cu Matei Corvin și cu leșii regelui Albert.⁷

- În același an, la 2 iulie, cu ocazia unei ample manifestări organizată de Spiru Haret, Ministrul Culturii, se va reprezenta la Iași piesa în versuri a lui State Dragomir "Ștefan cel Mare", în trei acte.

- În aceeași stagiune, a anului 1904 - 1905 se va reprezenta pe prima scenă a țării, Teatrul Național din București, poemul dramatic într-un act în versuri "Doamna Oltea" de Ludovic Dauș. Titlul piesei trimite, desigur, la evocarea momentelor grele ale luptei de la Războieni. Cu această ocazie va apărea ca interpret al marelui Ștefan, celebrul actor C.I. Nottara.⁸

- În sfârșit, cea de a patra premieră a anului 1904 avea să aibă loc tot la Naționalul din București. Textul dramatic montat avea să fie, în fapt, adaptarea cunoscutei opere a lui V. Alecsandri "Dumbrava Roșie". Rolul titular fiind încredințat și de astă dată marelui actor Nottara. Trebuie să atenționăm însă, că această dramatizare există încă din secolul trecut, ea fiind reprezentată încă din 1889 la Sibiu la Societatea de lectură "Andrei Șaguna".⁹

- Trei ani mai târziu, la 26 oct. 1907, Brașovul prezenta piesa "Cuib de Șoimi" de I. Bistrițeanu, în rolul titular aparând actorul - scriitorul Zaharia Bârsan care, peste ani va da celebrele piese "Se face ziuă", "Poemul Unirii" și "Trandafirii roșii"

- Cel care avea să realizeze culmea evocării dramatice a figurii marelui Ștefan avea să fie, Barbu Delavrancea. Când la 12 oct. 1909 are loc la Iași premiera dramei istorice în patru acte "Apus de soare", reluată peste ani atât de Naționalul din București cât și de toate teatrele din țară, chipul voievodului avea să capete chintesenta personalității voievodului. Prin "Apus de soare", Ștefan cel Mare va intra definitiv în galeria marilor personaje ale dramaturgiei noastre. Premiera ieșeană l-a avut ca

interpret tot pe marele actor C.I. Nottara, în timp ce la București un alt uriaș al scenei românești avea să-i dea viață voievodului moldovean. Ne referim, cum desigur ați și intuit Dumneavostă, la maestrul George Calboreanu.

- 10 ani de la “evenimentul Delavrancea”, o altă mare personalitate a culturii românești avea să se lase ispitită de chipul eroului. La 24 ian. 1919, Teatrul Național din București va prezenta premiera “Învierea lui Ștefan cel Mare” - dramă în 5 acte în versuri albe. Interpretul principal fiind și de astă dată C.I. Nottara.

- De altfel, marele istoric și scriitor urmând să scrie încă o piesă închinată lui Ștefan, piesă intitulată “Sfaturile lui Ștefan cel Mare”

În afara operelor citate au mai scris:

- Alfred Moșoiu - “Striana”, comedie reprezentată la Teatrul Național București în 1925 avându-l ca interpret pe actorul A. Pop Marțian.

- Mircea Dem. Rădulescu - “Maria de Mangop”, tot la Naționalul Bucureștean la 15 - IX - 1932, interpret G. Calboreanu.

- Ludovic Dauș - “Valea Albă”, poem eroic în trei acte în versuri, premieră la Teatrul Municipal București.

- Gh. Cuza - “Armașul lui Ștefan” în febr. 1944 la Teatrul Național Iași, piesă care n-a putut să rămână pe afiș fiind “supărător de retorică”

- Eusebiu Camilar - “Valea Albă”, dramă în 4 acte în versuri și apărută la Editura pentru Literatură și Artă - București, 1957.

- Ion Luca - “Cele patru Marii” sau “Tot rău-i spre bine”, piesă în 5 acte, piesă pusă în scenă la Teatrul din Valea Jiului - Petroșani.

- Scriitorul Mircea Larian, în “Trilogia” sa despre Vlad Țepeș va aduce de două ori ca personaj pe Ștefan cel Mare. În prima sa piesă “Țepeș Vodă” - poem dramatic în două părți - reprezentat în premieră la Teatrul Giulești în stagiunea 1966 - 1967, eroul se va numi “Ștefan cel Mare”. În cea de a treia parte a “Trilogiei”, intitulată “Moartea lui Vlad Țepeș”, piesă în 2 părți și un prolog - 1973, voievodul Moldovei apare în toată amploarea puterii sale binecunoscute.

- Deosebit de interesantă ni s-a părut și piesa “Săptămâna patimilor” - dramă în 5 capitole de Paul Anghel (1968). Conștient de valoarea și rolul său covârșitor în viața și istoria Moldovei, la moartea unuia dintre slujitorii săi apropiați, el spune: “Tu ești clipa, dar eu sunt timpul”

- În sfârșit, ca un ultim citat, voi menționa piesa în două părți cu prolog și epilog “Moartea lui Țepeș” de Dan Tărchilă.

Acestea ar fi - în linii generale - operele literare dramatice care l-au avut ca personaj direct pe Ștefan cel Mare. Autorul acestor rânduri este convins însă, că n-a putut prezenta Domniilor Voastre un studiu exhaustiv sperând că undeva, în arhivele fiecăruia dintre noi, a bibliotecilor teatrale sau în alte locuri mai pot fi, încă, manuscrise sau duplicate. Am îndepărtat din încercarea mea toate titlurile pieselor în care Ștefan cel Mare, personalitatea lui, se făcea simțită prin referiri directe la acestea: este suficient să amintesc doar celebrele capodopere ale lui Delavrancea “Viforul” și “Luceafărul”. La acestea se mai pot adăuga două - trei titluri de piese cu ar fi “Mihul Starcea” de N. Istrati - (1852) sau nenumăratele scenarii radiofonice, cum ar fi adaptările și multiplele mici piesete după legendele populare despre același personaj, de Dem. Psatta, precum, “Stejarul din Borzești” (Radio Iași 1943) sau cele ale Radiodifuziunii române bucureștene .

Tot astfel, am omis cu bună știință libretele ce au stat la baza unor lucrări muzicale cum ar fi Mansi Barberis - "Apus de soare" sau Teodor Bratu - "Stejarul din Borzești", precum și scenariile ce au stat la baza atâtor filme artistice sau documentare privind viața și personalitatea marelui voievod.

Prezentând toate acestea autorul recunoaște, nu cu mică stânjenire, că s-a abătut de la respectarea titlului inițial propus dar, copleșit de uriașa personalitate a personajului a fost incapabil să reziste a vă prezenta o parte cât mai largă din bogatul său material adunat. Lupta de la Podul Înalt, atât de bine ilustrată prin cronicile epocii ar fi putut sta mărturie și fond de inspirație pntu opere literare închinat acestei pagini de istorie. Lipsind textul dramatic îmi voi permite a vă cita un singur exemplu dintr-o cunoscută cronică a polonezului Duglosz":

"Foarte puțini turci și-au putut găsi mântuirea prin fugă căci chiar și aceea cari au fugit și au ajuns la Dunăre, sau fost uciși acolo de Moldoveni, cari aveau cai mai iuți, sau au fost înnecați de valuri. Aproape pe toți prizonierii turci, afară de cei mai de frunte, i-a tras în țeapă. Cadavrele celor uciși le-a ars iar câteva grămezi cu oasele lor se văd până astăzi și sunt mărturie eternă a unei victorii atât de însemnate... Toată oastea lui s-a îmbogățit foarte tare din prada luată de la turci: aur, argint , purpură, cai și alte obiecte prețioase."

Si, pentru a rămâne încă două - trei clipe în lumea citatelor și a mărturiilor vremii, iată câteva culese de S. Teodorescu - Kirileanu:

"Când a murit Ștefan, trei zile și trei nopți i-a ars o lumânare la morinânt, fără ca s-o fi pus cineva acolo și nimeni nu putea s-o stingă." ¹⁰

Iar ca final, iată acest citat care, socot, nu are nevoie de nici o prezentare fiindu-ne tuturor binecunoscută:

"Oh: pădure tânără!... Unde sunt moșii voștri? Presărați... la Orbic, la Chilia, la Baia, la Lipnic, la Soci, pe Teleajen, la Racova, la Războieni... Unde sunt părinții voștri? La Cetatea - Albă, la Cătlăbugi, la Scheia, la Cosmin, la Lentești... Tineți minte cuvintele lui Ștefan care v-a fost baci până la adânci bătrânețe... că Moldova n-a fost a strămoșilor mei, n-a fost a mea și nu e a voastră, ci a urmașilor voștri și-a urmașilor urmașilor voștri în veacul vecilor..." ¹¹

NOTE

1. - *Istoria Teatrului în România* , București, Ed. Acad. R.S.R. vol. I, 1965, p. 276.
2. Biblioteca Academiei Române - *Mss.* nr. 2692, 2849, 3104.
3. Ioan Massoff - *Teatrul românesc, privire istorică*. București, Editura pentru Literatură, 1961, vol 1, p. 236.
4. Idem, p. 238.
5. G. Călinescu - *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ed. a II-a, revăzută și adăugită. Ediție și prefată de Al. Piru. București, Editura Minerva, 1982; p. 110.
6. Idem, p. 110.
7. Serafim Ionescu - *Ștefan cel Mare*, Biblioteca Academiei Române, cota I 91757.
8. Ludovic Dauș - *Doamna Oltea*, Biblioteca Academiei Române, cota I 5678
9. Ioan Massoff - *op. cit.* , vol 4, p. 439
10. Simion Teodorescu - Kirileanu - *Ștefan cel Mare și sfânt, istorisiri și cântece populare*, București, Casa Școalelor, 1943, p. 22 - 28.
11. Barbu Delavrancea - *Apus de soare*. Dramă în 4 acte. actul 3, scena VIII.